napisao > Berislav Horvatić foto > Berislav Horvatić, Denis

Ivan Štefanić U
draški arhitekt bez di

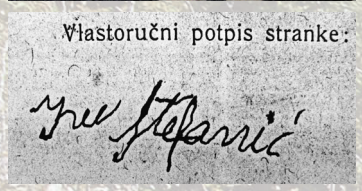

Za pučko, tradicijsko, predajno graditeljstvo se ponekad kaže da je to "arhitektura bez arhitekta", ili da je "anonimna arhitektura". Bez arhitekta sigurno nije, ako iole vrijedi, nego samo bez arhitekta s diplomom. A anonimna, to jest bezimena, jest samo tako dugo dok ne uspijemo saznati tko je bio taj arhitekt. To obično nije lako, jer takve iznimne pojedince u pravilu progutaju magle prošlosti i javnog nepriznavanja, a njihov osobni talent biva naknadno utopljen u "narodni", "pučki", što će reći, i svačiji i ničiji ponaosob.

Pa izvucimo ovom prigodom iz anonimnosti jednog takvog pučkog arhitekta iz Baščanske doline, koji to svakako zaslužuje. Sigurno nije jedini, neka bude samo prvi od tolikih neznanih …

Ivan Štefanić Umolina (24. VIII. 1868. – 9. II. 1949.) bio je pastir i težak iz sela Draga Baščanska U njegovoj domovnici, izdanoj 27. srpnja 1921. godine u općini Baška, kotaru Krk, županiji Modruško-Riječkoj, upisano je, između ostalog, "Značaj ili zanimanje: poljodjelac".

Ma što značio izraz "običan pastir i težak", Ivan Štefanić Umolina svakako jest bio pastir i težak, ali posve sigurno nije bio običan, nego u najpozitivnijem smislu neobičan, izniman.

A da je i bez stručnog školovanja i diplome bio arhitekt, i to dobar, o tome svjedoče njegova **djela**, razasuta po draškoj *komunadi*, prekrasne građevine, koje je domišljato i s ukusom projektirao, a barem djelomice i svojim rukama sagradio. I to u tehnici suhozida, ili, po domaću, *od gromače*. Kao i svaka dobra arhitektura, pobuđuju divljenje i – **traju**. Da, prema mišljenju stručnjaka arhitekata, onih s dušom i srcem, a ne samo s diplomom, i arhitektura od gromače jest arhitektura. Postoji samo dobra i loša arhitektura, neovisno o tome bio graditelj pastir, težak ili pak pro-

s Lešić

Imolina
plome

Uvodna fotografija - draški bunar na lokalitetu Za Kijcen, s godinom 1931. uklesanom u nadvratnik ulaza

fesionalac s odgovarajućom diplomom. I katedralu i pastirski hramac može sagraditi pravi meštar, ali i šeprtlja. Može se graditi s mozgom, srcem i dušom, ali i bez svega toga. U svakom je slučaju krajnji uradak podložan provjeri vremena. "Test" je pošten, nemilosrdan i krajnje jednostavan: loša arhirektura propada i fizički (građevina ne potraje dugo) i kulturno (nitko više ne želi tako graditi.) Arhitektura koja fizički preživi stoljećima, a kulturno čak tisućljećima, jest nepobitno **dobra** arhitektura.

Dražani - iznimni graditelji

Ma što stanovnici okolnih mjesta inače mislili i pričali o Dražanima, njihovo suhozidno graditeljstvo poštuju i hvale. Dražani su na otoku na glasu kao vrsni i marljivi graditelji. Manje je vesela priča kako su došli do te zaslužene slave. Njihovi su preci, izgleda, ponešto "zakasnili" s naseljavanjem u dolinu Vele rike, stigavši onamo kada je veći dio obradivog zemljišta u tom dijelu *Kotline* već bio u posjedu ranijih doseljenika. To ih je prisililo da se poljoprivredom, i to ne samo ovčarstvom, nego i ratarstvom, bave na krševitoj i suhoj visoravni, daleko od sela i tekuće vode. Nužda ih je, dakle, natjerala da se kamenom bave više od ostalih. No kako "čovjek ne živi samo o kruhu", to je i gola nužda porodila ne samo količinu, nego i kakvoću i ljepotu. Stoga, kad gledamo koliko toga i kako su draški *dedi* i *prededi* gradili i sagradili, bude nam istodobno i žao i drago.

Kako je priznati arhitekt priznao nepriznatog

Bunar Za Kijcen pokazao sam 26. svibnja 2001. godine prof. dr. sc. Borutu Juvancu s Fakulteta za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani, vjerojatno najvećem europskom stručnjaku za građevine od *gromače*. Toga smo dana zajedno obilazili draške *bunare* na sjeveroistočnoj visoravni, *Gorinjem vrhu*, s namjerom da arhitektonski snimimo nekoliko najboljih od njih šesnaest. Bilo je vruće, bili smo već umorni, i isprva se činilo da ćemo *bunar* Za Kijcen samo nakratko razgledati i fotografirati, ali ne i arhitektonski snimati. No arhitekt u Borutu Juvancu nije odolio kvaliteti i ljepoti – sve ne hoteći, izvadio je pribor i latio se mjerenja i crtanja. Rezultat se vidi na priloženim slikama – arhitektonski projekt *deda* Umoline, kako ga je vidio i interpretirao današnji profesionalac. I tako je, nakon toliko godina, priznati svjetski stručnjak priznao nepriznatog draškog stručnjaka.

U *bunaru* Za Kijcen je Umolina vrlo domišljato riješio tehnički problem od kojega pate svi *bunari*: ako je na prvoj poplavljenoj stepenici voda preplitka, onda je teško zagrabiti vodu stojeći na zadnjoj suhoj. Na prvoj mokroj je sloj vode pretanak, a prva sljedeća, s dovoljno dubokom vodom, je nezgodno predaleko. Znači, nema druge nego zagaziti u plićak i smočiti cipele? Ne, na plitko poplavljenu stepenicu se stavi oveći kamen, pa se jednom nogom stane na njega. No Umolina je to trajno i elegantno riješio dodatnim paralelnim nizom uskih "pomoćnih" stepenica, uz desni rub glavnih. Vidi sliku, pa zamisli situaciju: staneš desnom nogom na pomoćnu stepenicu koja je iznad (plitke) vode, što ti omogućuje uporište da dosegneš duboku. Taj "detaljčić" ne bih ni bio primijetio, da me moj vodič Tone Gulešić nije na njega upozorio. "*Bil je jako domišljat*", kaže Tone. Kasniji graditelji *bunara* nisu preuzeli taj korisni patent – ili im se naprosto nije dalo oko toga potruditi, ili nisu ni znali za njega. (Kako bi ovo drugo uopće bilo moguće, unutar jednog sela? Pojedine skupine pastira napasaju ovce na različitim dijelovima ("*krpama*") iste *komunade*, pa si mogu priuštiti da ih naprosto nije briga čega sve ima izvan njihovog uskog područja – pa makar i na svoju štetu.) No vjerojatnije je da se ipak radi o onom prvom razlogu – smatrali su da je tu Umolina sa svojom bujnom kreativnošću malčice "pretjerao"…

Njegova *mošuna* Za Kijcen, u neposrednoj blizini *bunara*, je po mnogočemu dojmljivo remek-djelo suhozidne arhitekture – od pedantne megalitike, preko domišljatih arhitektonskih detalja, pa sve do uređenja okoliša. Riječima njegove unuke Darinke Perković, *predvorje je bilo pravo predvorje, vrt, za stol, tri stepenice, a gore je bil vrtić, gore su bile crvene ruže, žute ruže, pravi borić, višnja i trešnja, bosiljak – dezodoran za zrak i odbija komarce, muhe*... Nažalost, od svega toga je do danas preživio samo kamen, ali prekrasan. Mene se naročito dojmio lavor za pranje ruku i umivanje, isklesan od monolita, pred ulazom u predvorje *mošune*. I on ponešto govori o kulturi življenja tog običnog–neobičnog poljodjelca...

Od ostalih njegovih arhitektonskih djela spomenimo još *mošunu* na Dunaći, dva velika *dolca* na Trnovcu, *dolac* na Smeljakovu, "škotsku" *gromaču* "kod drugog mosta", njegovu obiteljsku kuću u Dragi Bašćanskoj,... Njegove gromače su savršene, prepoznaju se izdaleka. Ulazi u njegove *dolce* i *particele* su široki, da dva vola mogu proći upregnuta u jaram. Njegova kuća je uzor savršenstva i pedanterije. U nedostatku dostojne lokalne konkurencije, natjecao se sa samim sobom...

Možda se neki profesionalni arhitekt nađe zatečenim ovakvim pristupom, jer mu se čini da građevina od *gromače* naprosto ne spada u "pravu" arhitekturu,

Dvostruki niz stepenica u bunaru Za Kijcen

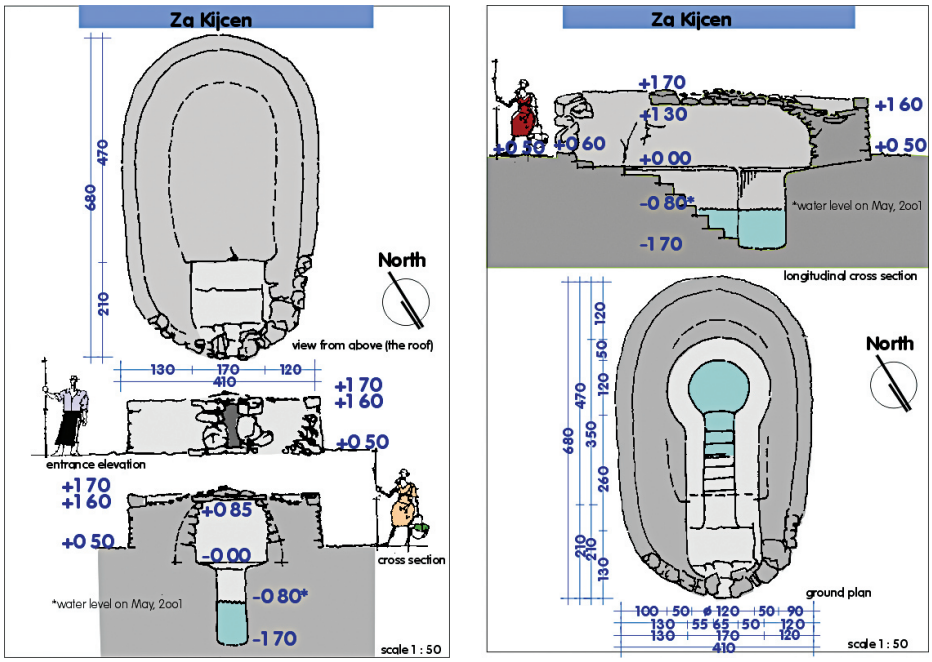

Arhitektonski snimak bunara Za Kijcen; izmjerio i nacrtao prof. dr. sc. Borut Juvanec s Fakulteta za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani, 26. svibnja 2001. Osim ovoga, arhitektonski je snimio i bunare Na Ohodu i Navrh Vala.

ili čak ne "zaslužuje" da se tako naziva. Takve, ali i sve ostale zainteresirane, pozivam da posjete internetsku stranicu **http://www2.arnes.si/aa/,** gdje će naći materijale "Međunarodne konferencije o pučkoj arhitekturi ALPE – JADRAN", koja se jedanaest godina održavala svake jeseni u Gozd Martuljku u Sloveniji, u organizaciji Fakulteta za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani. Ondje će, uz štošta drugo zanimljivo, naći i draške *bunare* i *mošune zi zjalon na slonu*, bašćanske, jurandvorske i batomaljske *mrgare,* te južnokrčke (poglavito puntarske) *komarde* (*hramce*), sve od *gromače*…

A sada ponešto i o samom Umolini, na osnovi podataka dobivenih od njegove unuke Darinke Perković rođ. Bogdešić Perović Umolinka, koje mi je o svom *dedu* po majci ispričala u diktafon 3. kolovoza 2002, pa neka od tih njezinih kazivanja ovdje prenosim i doslovce, označena kurzivom.

Ivan Štefanić Umolina rodio se 24. kolovoza 1868. od istoimenog oca i majke Ante. Otac je bio 40 godina "narodni sudac" u *Kotlini*, zapravo predsjednik mirovnog vijeća, ali zvali su ga *sudac* - dakle, svakako čovjek od ugleda u široj lokalnoj zajednici. Sin Ivan se oženio u dobi od 24 godine, s tri godine mlađom Kate rođ. Štefanić Dumićevica (23. XI. 1871. – 15. II. 1956.), i u razdoblju od 1893. do 1913. rodilo im se devetero djece, tri sina i šest kćeri. Osmo dijete, Fabijana (21. IX. 1910. – 22. I. 1992.), majka je njegove unuke Darinke.

Kao što piše u njegovoj domovnici, bio je poljodjelac. U to nema sumnje – veletrgovina vinom "Marko Frančić i sinovi" iz Sušaka mu 25. travnja 1934. izdaje potvrdu da mu duguje 6.746 dinara za vino kupljeno od njega 6. svibnja 1933. (Slabo likvidna neka veletrgovina, koja se u svojem logotipu diči da je 1928. odlikovana u Parizu... No dobro, bilo je to u doba potkraj Velike gospodarske krize.) Glede stočarstva, imao je oko 200 ovaca, a muzlo se i pravilo sir (najbolji, kaže Darinka) na *mošuni* Za Kijcen. Imao je kasnije i krave, držao ih je u mošuni na Dunaći, a i u onoj Za Kijcen – zato ta mošuna i jest tako visoka.

No poljoprivredne poslove su mu obavljali sumještani, svakoga dana ih je imao po desetak koji su radili, a on je za to vrijeme gradio kuće, uključivo i svoju. *Delal je kuće na žornadu, bi pogodil od početka do kraja kuću.* O tome možda svjedoči i dojmljiva potrošnja piva u njegovom kućanstvu – 31. svibnja 1913. mu "Fabbrica di Birra Cittadina" iz Rijeke ispostavlja račun od 66 kruna za 250 litara naručenog piva, 200 L "*Märzenlicht*" i 50 L "*Doppel-Malz*". Za pretpostaviti je da sve to nije popio sam Umolina, nego njegovi najamnici, bilo poljoprivredni, bilo građevinski. Uostalom, 1913. je krenuo graditi obiteljsku kuću, koju je u potpunosti sam projektirao, do zadnjeg detalja, ali teških fizičkih poslova se rado klonio. Ipak je bio arhitekt, a ne "bauštelac"...

Jedini va Kotlini je imel voli za delat – po četire vola. Dok god je bil moj nono živ, magarca ni bilo va kući. Kad je umrl, onda su tete imele tovara, da im bude laglje nosit.

Kakav je bio kao čovjek? *Strogoća, pedantnost, al' dobrota. Ki god je ča došel pitat, on mu je objasnil, on bi bil celi dan vami govorel kako morate – kako morate napravit neč, razumete, i to, i onda kada bi već videl treći, četvrti [put], bi rekal "Ma hote, hote, pustite to, to baš ne bite vi delal, hote vi ća."* Perfekcionist, kakav je bio, nije imao baš puno razumijevanja za lijenost i površnost. *Najviše ga je mučilo ki neće da uči, neće da zna, i ki je površan. Za pokazat, svakome... On ni nikad rekal za nekoga ružno, nego samo je rekal "A, pusti, on niš ne zna, neka se re naučit."*

Bil je vredan i mudar, ali je bil, ono ča reku, spor – pomalo, ali šesno... Kao što već rekosmo, "grube" poslove je prepuštao drugima, ako mu je već moglo biti, a sam se radije bavio onim "sofisticiranima", pa i kod zemljoradnje: u velikim dolcima na Trnovcu *hći je orala zi voli, a ded kopal kantunići...*

Bil je duhovit, volio je nasmijati ljude.

Kao što je i za očekivati, njegov raskošni talent, iznimna kreativnost, marljivost i perfekcionizam nisu baš najbolje "sjedali" nekim njegovim manje nadarenim suseljanima, pa se o njemu mogla od njih čuti i poneka ironična... No što sam čuo, čuo sam, njih više nema na ovom svijetu, kao ni njega, pa neka to ostane svakome na volju.

Zahvala

Zahvalnost za suradnju, pomoć i prijateljsku podršku dugujem mnogima, pa evo samo onih koji su najviše doprinijeli upravo ovom prilogu:

Prof. dr. sc. Borut Juvanec s Fakulteta za arhitekturu Sveučilišta u Ljubljani naučio me da to jest arhitektura i dodatno mi otvorio oči za nju. Tragom draških bunara me prvi uputio jurandvorski meštar Ivica Juranić Pivac (1941. - 2000.), vrstan poznavalac terena, svjesno me upozorivši na iznimnost tih građevina. Taj me trag i doveo do bunara Za Kijcen, a onda s vremenom i do mošune, te do njihovog autora, Ivana Štefanića Umoline. Dražan Anton Gulešić Loparan (1934. – 2018.) me više puta proveo draškim terenima, otkrivajući mi ono najbolje, i strpljivo i kvalitetno me informirao. Od njega sam i saznao za Umolinu i njegova glavna djela. Umolinina unuka Darinka Perković rođ. Bogdešić Perović Umolinka (1937.) me susretljivo informirala o svom dedu, pokazala mi obiteljsku kuću koju je sagradio, i ustupila mi razne dokumente. Oko pronalaženja ostalih graditeljskih djela I. Š. Umoline, razasutih po draškoj komunadi, pomogli su mi Dražani Dinko (Dominik) Dujmović Konalčić (1932. – 2009.) i njegov sin Dinko (1964.), te Ivan Šimanić (1930. – 2010.).